

BÁBKA – POMOCNÍK PRI ČÍTANÍ

DOC. MGR. ART. BARBORA KRAJČ ZAMIŠKOVÁ, ARTD.

Puppet theatre has played many important roles in history: in antiquity it had a ritual, magical function, in the Middle Ages religious, in the Renaissance and Baroque aesthetic, in romanticism and realism nationalist, and in modern times puppets stand in for living actors. Currently, puppet theatre in Slovakia mixes all these functions. It is still part of pagan and religious ceremonies (processions with nativity scenes, the funeral of the bass, etc.), while elsewhere performing aesthetic, educational and therapeutic roles. It can assist teachers and librarians in their educational functions, of which reading support is just one. The principles of puppet theatre find their place in all the humanities, but also in improving communication in classrooms and libraries. Puppet theatre is also a child's first contact with dramatic art and can kindle an interest in all kinds of art. As early as 350 BC, Aristotle pointed to the attractive influence of the puppets on people. Playing with marionettes and hand puppets, along with mime and shadow play are amongst our oldest means of communication.

Keywords: puppet theatre, education, therapy, communication, kinds of art

✉ zamiskova@vsmu.sk

🏠 Katedra bábkarskej tvorby,
Vysoká škola múzických umení

🌐 www.vsmu.sk

Bábkové divadlo sa vyvíjalo od pohyblivých figúr slúžiacich na náboženské obrady cez ľudové zvyky, kočovných bábkarov po spolkové divadlá. Ako napísal Henryk Jurkowski (2004) vo svojej knihe *Metamorfózy bábkového divadla v 20. storočí*: „Dejiny tohto divadla sa začínajú vo chvíli, keď kultová figúra urobila ‚samostatne‘ prvý pohyb. A práve animácia pretvorila kultovú figúru na bábkou.“ V našom historicko-geografickom priestore mali na rozvoj bábkového divadla ako umeleckého druhu vplyv aj zmeny, ktoré nastali po roku 1948 uvedením tzv. divadelného zákona do praxe. Zákon presne vymedzil zriaďovateľov, pôsobnosť aj úlohy profesionálneho divadla, popri tom pamätal aj na ochotnícke divadlo i ďalšie typy nezárobkových foriem divadla. Legislatíva z roku 1950 síce umožňovala aj samostatným umelcom zriaďovať a prevádzkovať bábkové divadlo, ale štát ďalšími vykonávacími predpismi (rôznymi skúškami spôsobilosti atď.) obmedzil činnosť bábkarov natoľko, že niektorí rýchlo (napríklad kočovní bábkar), iní pomaly zanikli.

Bábkové divadlá pôvodne vznikali ako administratívna súčasť krajových divadiel a len postupne sa osamostatňovali. Ich základom sa stali členovia vyspelých ochotníckych súborov. Mnohí už vtedy používali netradičné alebo aspoň na svoju dobu moderné výrazové prostriedky. V priebehu nasledujúcich desaťročí profesionálne bábkové divadlá vytvorili vlastnú pôvodnú bábkarskú dramatikú (Ján Romanovský, Ján Ozábal, Lubomír Feldek, Jozef Mokoš, Ján Uličiansky), popri detskom začali oslovovať aj dospelého diváka, využívali rôzne typy bábok a postupne prešli k odkrytému vedeniu, ktorému popri antiiluzívnosti dominuje hravosť, metafora a partnerský vzťah herca a bábkou.

Po roku 1989 začali vznikať súkromné nezávislé divadlá pracujúce s prvkami bábkového divadla. Tie sa často vracajú k odkazom kočovných bábkarov. Či už k textom, typom bábok alebo k spôsobu „kočovného“ života.

V histórii malo bábkové divadlo svoje právoplatné miesto – v staroveku malo rituálnu, magickú funkciu, v stredoveku náboženskú, v renesancii a baroku estetickú, v romantizme a realizme národnú, v moderne bábky nahradili živého herca. V súčasnosti má bábkové divadlo na Slovensku všetky funkcie prepletené – stále je súčasťou pohanských i náboženských obrádov (chodenie s Betlehemom, pochovávanie basy atď.), plní estetickú, edukačnú i terapeutickú úlohu. Práve edukačná je pre pedagógov a knihovníkov veľmi užitočná – môžu ju využívať pri svojich aktivitách – podpora čítania je len jednou z nich.

Priblížime si najzákladnejšie typy bábok, ktoré môžu práve učitelia a knihovníci zaradiť k svojim „pomocníkom“.

Maňuška

1. bábka prstová
2. vychádza z ľudovej jarmočnej komédie – hlavnou rekvizitou bola palica
3. každá krajina má svoju komickú postavu v maňuškovskej podobe – Pulcinella, Buratino, Gašparko, Punch a Judy
4. môže hrať s rekvizitami – tie sú nepomerne väčšie
5. temperament, komika

Manekýn

1. bábka zaradená medzi veci – predmety – objekty
2. vychádza z detskej hračky
3. odkryté vedenie
4. držíme ju priamo rukami a modelujeme jej gestá, postoje
5. najuveriteľnejšia bábka
6. rôzne veľkosti

Divadlo objektu/predmetu

1. najbližšie deťom – vychádza z detskej hry
2. oživovanie neživých vecí
3. z tvaru, materiálu, zvuku sa vytvára charakter
4. voľná animácia – nemá pravidlá, pravidlá si určuje animátor

CHARAKTERISTIKA HRY S BÁBKOU

INTERAKTIVITA. Animátori aktivizujú diváka, ktorý sa často priamo zapája do predstavenia/hry. Tým obecenstvo čiastočne zastáva úlohu neprítomného režiséra. Divák v bežnom slova zmysle neexistuje. Je to kolektívny výkon.

KAMARÁT. Úzky kontakt dieťaťa s hercom/animátorom, bábkou. Zároveň je oveľa bezprostrednejšie, spontánnejšie, sebavedomejšie v známom prostredí, kde prežíva podstatnú časť dňa – škola, knižnica. Nebojí sa reagovať, zapájať do deja, pomáhať hercom/animátorom. Umožňuje mu to samotný priestor triedy/knižnice.

ROZPRÁVKA. Čo inscenovať? Určite rozprávku – ľudovú či umelú. Nájdete v nej všetko, čo človek potrebuje vedieť a na čo sa pýta. V rozprávke je všetko o rodine, o vzťahoch medzi deťmi a rodičmi, medzi súrodencami, partnermi. Dieťa tam nájde všetko o správaní sa k druhým, o slušnosti, ochote, sebeckve, o pomoci. Klasicky rozprávka končí dobre – svadbou, vyliečením choroby, odmenou, trestom – nádejou, že život môže mať aj priaznivý vývoj.

KATARZIA. Všetky ponúkané emócie pripravujú pôdu základnému a celistvému zážitku – katarzii: uvoľnenie, oslobodenie a očistu vtedy, keď hlavný hrdina konečne dosiahol vytúžený cieľ a nebezpečenstvo, ako aj zlo sú definitívne zažehnané. Dieťa prežíva katarziu mnohokrát silnejšie ako dospelý človek. Pretože počas celej hry si predstavuje seba samého ako hlavného hrdinu, pocit dosiahnutia vytúženého cieľa, porážka zla, získanie veľkej odmeny či moci je pre dieťa, ktoré tak veľmi preniká do sveta cez svoj subjektívny svet, veľkým vyvrcholením. Takéto reakcie na hru s bábkou mu poskytujú zážitok krásy, prežívania hodnôt a myšlienky diela.

POZORNOSŤ. Pri hraní sa by mali tvorcovia získať pozornosť detského diváka od prvej chvíle. Na toto je veľmi užitočné napríklad použitie piesne či na-

stolenie situácie, s ktorou sa deti vedia jednoducho stotožniť (chýbajúci kamarát, nová životná situácia – sťahovanie, narodenie súrodenca atď.) Pozornosť, sugestibilita a emócie sú v určitom zmysle predpokladom a podmienkami pôsobenia bábky na detského diváka.

STOTOŽNENIE. Dieťa nesleduje hrdinu, dieťa sa s hrdinom na javisku stotožňuje.

HUDBA. Viacnásobné použitie pesničky s jednoduchým nápevom a krátkym textom, v ktorom býva buď zhrnutý príbeh, alebo samotné poučenie z príbehu, zaručí, že deti si túto pieseň budú spievať samy. Ak sa melódia hrá naživo, s jednoduchými hudobnými nástrojmi (gitara, zobcová flauta, xylofón atď.), pomôže to hre, hravosti. Veľmi obľúbené je i podporenie akcie zvukom (trianglom, tamburínou, zvončekom atď.).

HERECTVO. Hravý, okrem textu, musí byť aj animátor. Signifikantným je zámeno sa – hrať sa, ktoré charakterizuje toto herectvo. Hranie sa predpokladá predovšetkým zavedenie princípu divadla v divadle, teda princípu, ktorý predpokladá vznik ďalšej nadstavby. Animátor aktivizuje svoje publikum, a to priamym zapojením do hry. Stále tam je atmosféra hravosti a podpory fantázie. Každý začiatok akcie

pôsobí spontánne, akoby tvorcom práve niečo nové napadlo, niečo nové práve objavili.

VÝTVARNO. Bábka by mala byť takým výtvarným artefaktom, aby aj malé dieťa malo chuť sa jej dotknúť, pohľadiť ju. Bábka musí byť dešifrovateľná. A to rovnako pre publikum ako aj pre samotného animátora. Pri animácii bábkych sa vodič musí s bábkou dokonale oboznámiť a poznať všetky jej technické i magické schopnosti, a tak ju divákovi predstaviť. Netvrdíme, že to musí byť figúra, môže to byť oživený predmet (napr. vankúš).

VÝZNAM

Bábkové divadlo – prvý kontakt dieťaťa s dramatickým umením. Pomocou maňušky je možné oveľa rýchlejšie dosiahnuť výchovný cieľ, osvojiť si rôzne pozitívne návyky, rozvíjať fantáziu a estetické čítanie.

Do 10. – 12. roku je pôsobenie najsuggestívnejšie. Po 12. roku nadobúda bábka expresívny charakter (tvorba scenára, príprava bábok). Z pohľadu psychológa patria maňušky do tzv. projektívnych hračiek, podnecujúcich imaginárnu hru, do ktorých hráči premietajú svoje skúsenosti a aktuálne problémy. Pedagógovia a terapeuti ju nazývajú ako nedirektívny liečebno-výchovný prostriedok. Vďaka hre odkrývajú príčiny ťažkostí, vzťah k okoliu.

- ➔ Dieťa sa schováva za bábku/predmet, čím sa vyhne konfrontácii s okolím.
- ➔ Dej je pružný, možno ho meniť.
- ➔ Dieťa môže v hre zotrvať ľubovoľne.
- ➔ Komunikácie prebieha prostredníctvom bábkych, čo napomáha rýchlejšiemu nadviazaniu kontaktu.
- ➔ Pri hre sa konflikty prenášajú na bábky, je teda možné voľnejšie hovoriť o problémoch.
- ➔ Pri hre sa konflikty riešia.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

JURKOWSKI, H., 2004. *Metamorfózy bábkového divadla v 20. storočí*. Bratislava: Divadelný ústav. 275 s. ISBN 8088987542.

- ➔ Cez bábku dieťa skôr prijíma pravidlá a usmerenie, ktoré si môže vyskúšať v hre s bábkou.
- ➔ Dieťa sa učí primeranej sociálnej komunikácii, rozvíja sa voľne.
- ➔ Motivačný činiteľ.
- ➔ Citová výchova.
- ➔ Vzdelávacia úloha.
- ➔ Rozvoj slovnej zásoby.

Už Aristoteles r. 350 pred n. l. poukazoval na prítlačivý vplyv bábkych na človeka. Hra s bábkou, maňuškou, patrí spolu s pantomímou a tieňovou hrou medzi najstaršie spôsoby komunikácie.

Podporiť záujem o čítanie môže maličkosť – motivačná hra, správne zvolená otázka, oživenie predmetu, hračky, uvoľnený rozhovor. Dieťaťu je to veľmi blízke a je to súčasťou jeho hry. Práve preto to použijeme na vzbudenie záujmu o čítanie. Veď ak obľúbený medvedík rád číta, tak prečo by to neskúsil aj Miško či Anička? Možností je veľa – bábka prečíta deťom úryvok a potom o ňom diskutuje alebo je hosťiteľom podujatia. Dobrým tipom je urobiť si z bábkych maskota knižnice/triedy, ktorý ich víta – či už v rukách knihovníka/učiteľa alebo na polici knižnice. Za pozornosť stojí aj vyrobenie si série bábok k inscenovaniu viacerých rozprávok. Učiteľov a knihovníkov odrádza neistota v animácii, no tá je zanedbateľná, ak si uvedomíme výsledok. Ak malého čitateľa privedie bábka k láske k literatúre, tak chyby vo vedení si nikto nevšimne. Treba s ňou však pracovať systematicky, pravidelne. Aby si na ňu deti zvykli a vnímali ju ako svojho priateľa. Toho, kto ich vypočuje, s kým je zábava a kto ich naučí niečo nové. Ak by to bolo jednorazové, tak sa efekt nedostaví. Dieťa rýchlo zabudne. Prváčikovia majú bábky v obľube. Vedia s nimi komunikovať a ešte stále veria v ich silu. Učiteľom cez ňu prezradia svoje trápenia, obavy, ale i úspechy. Stane sa z nich naozajstný pomocník. A pritom stačí len navliecť „rukavičku“ na ruku. Bola by škoda nevyužiť to. Tak do toho!